

УДК: 008

Коновалова Валерія**ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИЧНОСТІ
«СКОНСТРУЙОВАНОЇ ЛЮДИНИ»**

У статті здійснюється спроба прорефлектувати щодо впливу сучасних біотехнологій на формування особистості та її ідентичності. Адже людина, яка дізнається про своє штучне створення, може постати перед проблемою самоідентичності, питання буде полягати в тому, чи така людина буде себе співвідносити з іншими людьми.

Ключові слова: біотехнології, ідентифікація, людина, штучне, природа, геном, зміни.

Konovalova V. The problems of identity of «designed human»

This article attempts to address and comment the influence of modern biotechnologies on the development of one's personality and identity. Indeed, an individual who discovers that they have been brought into this world artificially may face daunting problems with his or her identity. The question will consist of whether such an individual will relate themselves to other people.

Key words: biotechnology, identity, human, artificial, nature, gene, changes

Коновалова В. Проблемы идентичности «сконструированного человека»

В статье осуществляется попытка прорефлектировать о влиянии современных биотехнологий на формирование личности и ее идентичности. Ведь человек, узнавший о своем искусственном создании, может столкнуться с проблемой самоидентичности, вопрос будет заключаться в том, будет ли такой человек соотносить себя с другими людьми.

Ключевые слова: биотехнологии, идентификация, человек, искусственное, природа, геном, изменения.

Розвиток новітніх технологій кардинально змінив характер сучасного світу і загострив екзистенційну ситуацію людини, смисл її життя в суспільстві науково-технічного прогресу, витворюючи нові звички, спосіб життя і систему цінностей. Сьогодні людина і техніка, зокрема біотехнології, зливаються воедино, таким чином створюючи новий тип людини й нову ідентичність такої особи.

Біотехнології впливають на біологічний та антропологічний розвиток людини та намагаються створити живу, штучну, тілесно-духовну матерію, залишаючи поза увагою природні етапи розвитку.

Сьогодні важко говорити про штучно створену людину, адже зараз навіть якщо дитина зачата штучно з використанням біотехнологій, все одно є місце біологічному фактору. Таку штучно запліднену яйцеклітину насаджують людині, а саме жінці, і вже в природному організмі розвивається майбутня людина. Але якщо незабаром цей крок перенесення штучно заплідненої яйцеклітини буде скасований, тоді можна буде говорити про абсолютно штучно створену людину. І тоді вже виникне питання про ідентифікацію такої людини. Тому є важливим пошук спроб вирішення питання про ідентичність штучної людини, який потрібно почати здійснювати вже зараз, тобто підготувати платформу для розв'язання подібної проблематики.

Ідентифікація часто користується терміном самоідентифікація і усвідомлюється як основний елемент самосвідомості, нерозривно пов'язаний з питанням «Хто Я?», а також з розумінням та зкріпленням власної позиції у системі суспільних відносин. Ідентифікація підкреслює суб'єктивне відчуття власної приналежності до соціальних спільнот, ґрунтуючись на емоційних зв'язках та на залученні до свого внутрішнього світу і сприйняттям цінностей та норм.

Ідентичність потрібно розуміти як самототожність, яку людина намагається набути, освоїти чи створити, сконструювати у різних культурних практиках [6, с. 232]. Багато дослідників вважають нашу епоху часом зникнення або ж кризи «людини як такої», людини як біологічного виду [3, с. 122]. Мислячи в парадигмі «біогенне – техногенне», вони більшою чи меншою мірою виходять з того, що до сучасного часу існувала «природна» людина, «людина, якою її створила природа».

Біомедицина виробляє людину в ролі культурної «речі» за історично специфічним образом, і сам образ – принцип ідентифікації для наступних витворів [8, с. 38]. Відбувається перетворення генетичної основи існування окремої людини як природного дару у виріб іншої людини, яка несе у собі загрозу основам самоідентичності сучасної людини.

Як тільки дорослі почнуть розглядати бажаний генетичний арсенал нащадків як продукт, форму якого можна змінити, придумуючи на власний розсуд придатний дизайн, вони почнуть використовувати щодо власних творінь, отриманих у результаті генетичних маніпуляцій, такий тип управління, який втручається в соматичні основи спонтанного відношення до себе й етичної свободи іншої особистості. Виникає сценарій, за яким нащадки почнуть усвідомлювати себе як виріб, і постане ситуація, що вони «можуть зажадати звіту від творців своїх геномів, поклавши на них всю відповідальність за небажані, з їх точки зору, наслідки вихідного органічного стану історії їх життя» [11, с. 24].

Біотехнології ставлять на місце комунікативного зв'язку спільноти нащадків і предків маніпулятивний зв'язок між виробником дитини як продукту біотехнологій і самою дитиною як своєрідним виробом. Причому перетворення генетичної основи існування окремої людини з природного дару (випадкового результату «природної лотереї» задатків) у виріб іншої людини несе в собі загрозу утворення самоідентичності сучасної людини [9, с. 320]. Небезпека генетичного деспотизму даного покоління над наступним – це справді один із головних аргументів проти втручання в геном людини, намагання штучно створити життя.

Штучне запліднення (в тому числі екстракорпоральне), сурогатне материнство, трансплантація органів та тканин людини, штучне підтримання життя та деякі інші технології викликають серйозну стурбованість суспільства в рамках проблеми ідентичності індивіда, що виражається через посилення суперечностей між людиною і природою, штучним та природним, усвідомлення власних дій та самих себе [6, с. 232].

У генетично запрограмованій особистості, яка втратила усвідомлення контенгенції природних біографічних начал, тобто належних передумов свого життя, не сформується ментальна відповідальність, яку особистість повинна ретроспективно покласти тільки на саму себе за період свого життя. Некерованість

генетичними задатками майбутнього індивіда є важливою передумовою його самосвідомості та самоідентичності як ідентичності, що наділена свободою.

Сучасні біотехнології змінюють наші звичні диференціації між тим, що природно виростає, і тим, що зроблене людиною, між об'єктивним і суб'єктивним. Ю. Габермас підкреслює: «Якщо підростаюча людина дізнається про ту дизайнерську процедуру, якій її піддали інші люди заради специфічної зміни її генетичної структури, то перспектива штучно створеної істоти цілком може витіснити у такої дитини сприйняття її самої себе як природно виростаючого тілесного буття. В наслідок цього дедиференціація відмінності між «тим, що виростало», і «тим, що зроблено», проникає і власну екзистенцію людини» [11, с. 65].

Наприклад, розвиток нових репродуктивних технологій (використання для виношування плодів «сурогатних» матерів), на думку Антоні Гідденса, розщеплює ядро традиційної самоідентичності людини, яка була центрована щодо місця в системі спорідненості такими ідентифікаціями, як син, дочка, мати, батько, бабуся, дідусь і т. д. Технологія репродуктивного клонування робить непотрібним саме зачаття, позбавляючи сенсу, основоположні культурні символи чоловічого і жіночого, і стане ще одним чинником перетворення жіночої та чоловічої самоідентичності [9, с. 310]. Клонування та інші репродуктивні технології створюють ситуації, при яких народжувані діти взагалі ні в якому смислі не будуть мати ні батька, ні матері, тобто виникне нова ідентичність.

В основі цих змін лежить фундаментальна мутація культури, яка змінила до кінця ХХ ст. відношення між знанням і силою. Результатом проблематизації основоположних структур самоідентичності людини під впливом прогресу сучасної біомедицини є зростаюча хвиля антисцієнтизму. Діалектично необхідною протилежністю антисцієнтизму виступає технократичний прогресизм, який захоплений екзистентно й екзистенційно небезпечною грою в бога – спробою власними силами, на основі власного знання і за своїм образом і подобою (стандарту самоідентифікації) зробити штучну копію людини. Ще одним результатом змін у культурі є можлива тенденція до зміни та ставлення людей до смерті. Смерть буде сприйматися не як природна і неминучий бік життя, а як зло, яке можна відвернути, як поліомієліт чи кір. В такому випадку прийняття смерті може представлятися як

безглуздий вибір, а не те, що належить зустрічати з гідністю і благородством [10, с. 71]. «Я» зустрічає смерть ззовні – від природи. Тому заклики «любити» природу, залишити її в спокої, не втручатися в її інтимні механізми, так і залишаються благими побажаннями до тих пір, поки людина саме в ній бачить джерело своєї смерті – найстрашнішої та найголовнішої загрози власному існуванню [7, с. 20].

Колективна ідентичність ставиться під загрозу з виробництвом трансгенних тварин (тобто тварин із вбудованим у їхній геном генів людини), пересадки органів, а також генної терапії і генетичного вдосконалення людських якостей, які передбачають для вирішення людських проблем зворотну процедуру – трансплантацію в геном людини генів тварин. Загроза втрати генетичної межі, яка відділяє світ людини від навколишньої природи, викликає до життя своєрідну турботу про збереження чи спасіння людської біоідентичності як форми ми-ідентичності [7, с. 103].

Проблема пересадки людських органів тваринам розвивається в повісті Михайла Булгакова «Собаке серце» [2]. У повісті описується Москва 20-х рр. XX ст. Професор Філіп Преображенський, видатний хірург, який досягнув відмінних результатів у практичному омолодженні. Не бажаючи зупинятися на досягнутому, задумує експеримент – операцію з пересадки собаці людського гіпофізу і дітородних органів. В ролі піддослідної тварини обрано бездомну собаку Шарика, а донором необхідних органів став Клим Чугункін, який загинув у бійці, а за життя був крадієм, алкоголіком і розбишакою. Результати операції перевищили себе. У Шарика витягнулися кінцівки, зникла шерсть, з'явилась мова і він прийняв людську подобу. Шарик пройшов не тільки фізичне, але й психологічне олюднення, але унаслідував від Чугункіна всі пагубні звички. Поліграф Поліграфович Шаріков, як він сам себе назвав, отримав роботу, яка полягала в звільненні міста від бездомних тварин. Професор і його колега намагаються прищепити йому культурні звички, але їх намагання марні. Поведінка та спосіб життя є неприйнятними, а також такими, які очікувались при його створенні, і професор проводить зворотну операцію, перетворюючи Шарікова назад в собаку. Собака нічого не пам'ятає про його дивне перевтілення.

У романі Олександра Беляєва «Людина-амфібія» [1] автор вдало розвиває тему про міжвидову трансплантацію органів. Лікаря

– герою цього твору, приносять дитя, яке неминуче має померти, адже його легені надто слабкі, щоб підтримувати життя дитини. Хірург відважно бореться за життя хлопчика і пересаджує йому зябра молоді акули. Завдяки цій операції дитина не помирає і отримує можливість жити під водою. Але він мусить дотримуватися режиму: частину часу жити під водою, а частину на повітрі. Таким чином, хлопчик отримав ім'я Іхтіандр. Але під впливом того, що він довго і часто проводить час під водою, його легені атрофуються і, як наслідок, Іхтіандр змушений жити весь час під водою.

Добровільне оперування з геномом навіть однієї людини (особливо дітородного віку) здатні ввести в наш біоцид неконтрольовані зміни, які можуть з часом, через низку поколінь призвести до негативних наслідків для життєздатності десятків нащадків [4, с. 37]. Незабаром ми будемо мати технологічне «ноу-хай», яке дозволить змінювати людський геном за одне покоління [5, с. 120]. Технологічні люди сьогодні навряд чи витримають у сибірській тайзі взимку чи в джунглях Амазонії – на відміну від наших пращурів. Звідси і випливає те припущення, що техніка і особливо біотехніка перетворюють нас у біороботів – в істот, у яких фантазія і творчі здібності зникають. Дивлячись на сучасну цивілізацію, для її функціонування потрібні виконавці, суспільство не потребує творців [4, с. 37].

Для штучно створених істот (об'єктів-суб'єктів) виникає новий вид ставлення до самих себе, який зачіпає їх онтологію органічного субстрату. Біотехнології ставлять під сумнів існування й сутність (самоідентичності) не тільки окремої людини, а й людства в цілому. «Людство» присутнє не тільки в моїй «особистості», але і в моєму «тілі» [8, с. 102]. Людина розпізнає присутність свого чи іншого «Я» тільки в актах самодетермінації або автономії. В тих же аспектах, в яких людина виявляє своє існування як детермінованого іншим – чи то іншою людиною, чи іншим у вигляді природних агентів, він розглядає себе не як «Я» чи «самість», але як «тіло» (фізіологічне, психологічне, соціальне і т. д.). Тіло і є місцем зустрічі з іншим [7, с. 21]. Відношення між «своїм» і «чужим» структурує світ людини. Це відношення означає віднайти в собі своє власне буття і відрізнити його від чужого, яке загрожує небуттям.

Дослідження, що проводяться на ембріонах, і доімплантаційна діагностика викликають чималу стурбованість, оскільки вони

екземпліфікують небезпеку, пов'язану з перспективою «вирощування людей», а отже, втрати персональної ідентичності. Біотехнологічні експерименти розділяють суспільство на прихильників і противників використання технік зміни нашої природи та штучного створення людини.

Сучасний час і результати його панування, біотехнології, розвивають рамки визначення природності та штучності людини. Можливо, що одного дня репродуктивна функція організму людини буде перенесена в лабораторії чи людодляки. Тоді постане проблема ідентичності таких «зпроектованих» штучно створених людей.

Література:

1. Беляев А. Человек-амфибия. Человек, нашедший свое лицо. Ариэль: Науч.-фантаст. романы. – К.: Молодь, 1987. – С. 3–151.
2. Булгаков М. Собачье сердце. – М.: Im Werden Verlag, 2003. – 54 с.
3. Буровский А. Люди ли мы? (о соотношении «естественного» и «искусственного» в современном человеке) // ОНС. – 1996. – № 4. – С. 122–132.
4. Войцехович В. Риски, порождаемые современными биотехнологиями // Планета. – 2011. – № 2 (56). – С. 36–38.
5. Палмер Д., Палмер Л. Эволюционная психология. Секреты поведения Homo sapiens. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2003. – 384 с.
6. Терешкун О. Сучасні біотехнології та ідентичність індивіда // Наукові записки. Серія «Філософія». – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія». – Вип. 8. – 2011. – 480 с.
7. Тищенко П. Биоэтика и антропология (метафизика самоидентичности) // Universitates (Университеты). – 2008. – № 8. – С. 15–26.
8. Тищенко П. Био-власть в эпоху биотехнологий. – М., 2001. – 177 с.
9. Тищенко П. Новейшие биомедицинские технологии: Философско-антропологический анализ [Анализ идей либеральной евгеники Ю.Хабермасом] / Вызов познанию: Стратегии развития науки в современном мире. – М.: Наука, 2004. – С. 309–332.
10. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: Последствия биотехнологической революции / Ф. Фукуяма ; пер. с англ. М. Б. Левина. – М. : ООО «Издательство АСТ»: ОАО «ЛЮКС», 2004. – 349 с.
11. Хабермас Ю. Будущее человеческой природы: На пути к либеральной евгенике? / пер. с нем. М. Л. Хорькова. – М. : Весь Мир, 2002. – 144 с.